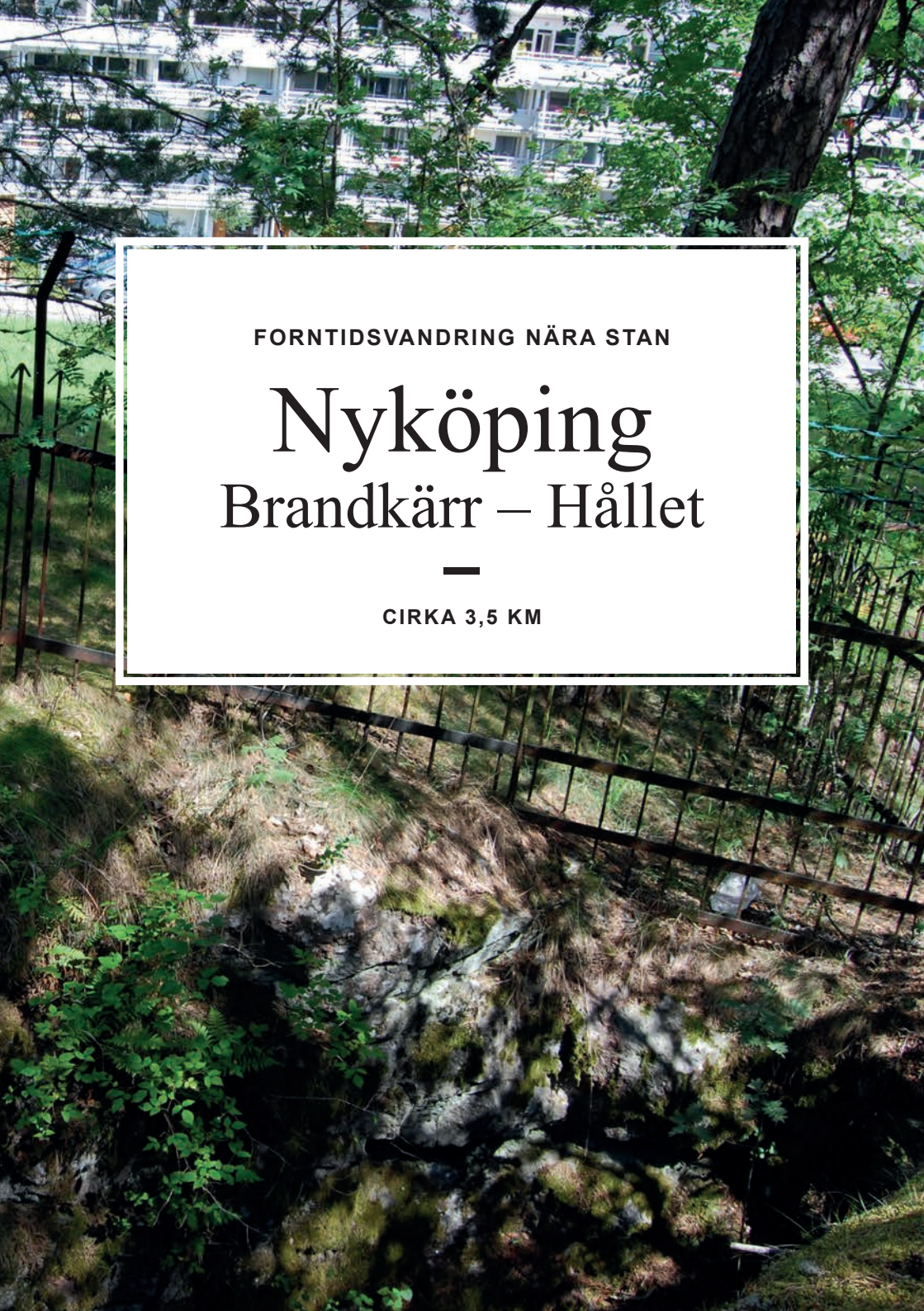

The background image shows a lush green hillside in the foreground, partially covered by a dark metal fence. In the upper portion of the image, a multi-story white residential building with many windows and balconies is visible through the branches of trees. The overall scene is bright and natural.

FORNTIDSVANDRING NÄRA STAN

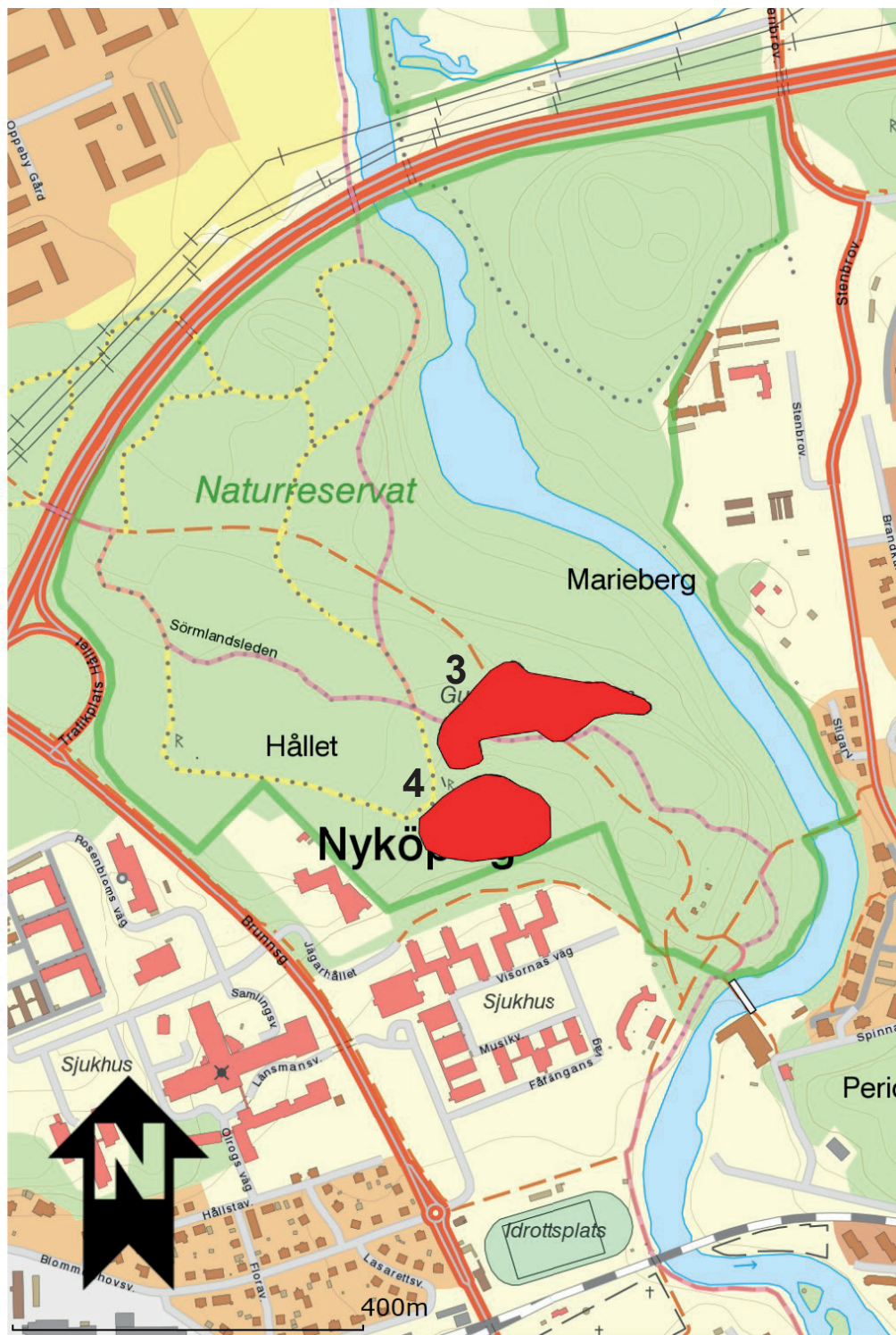
Nyköping

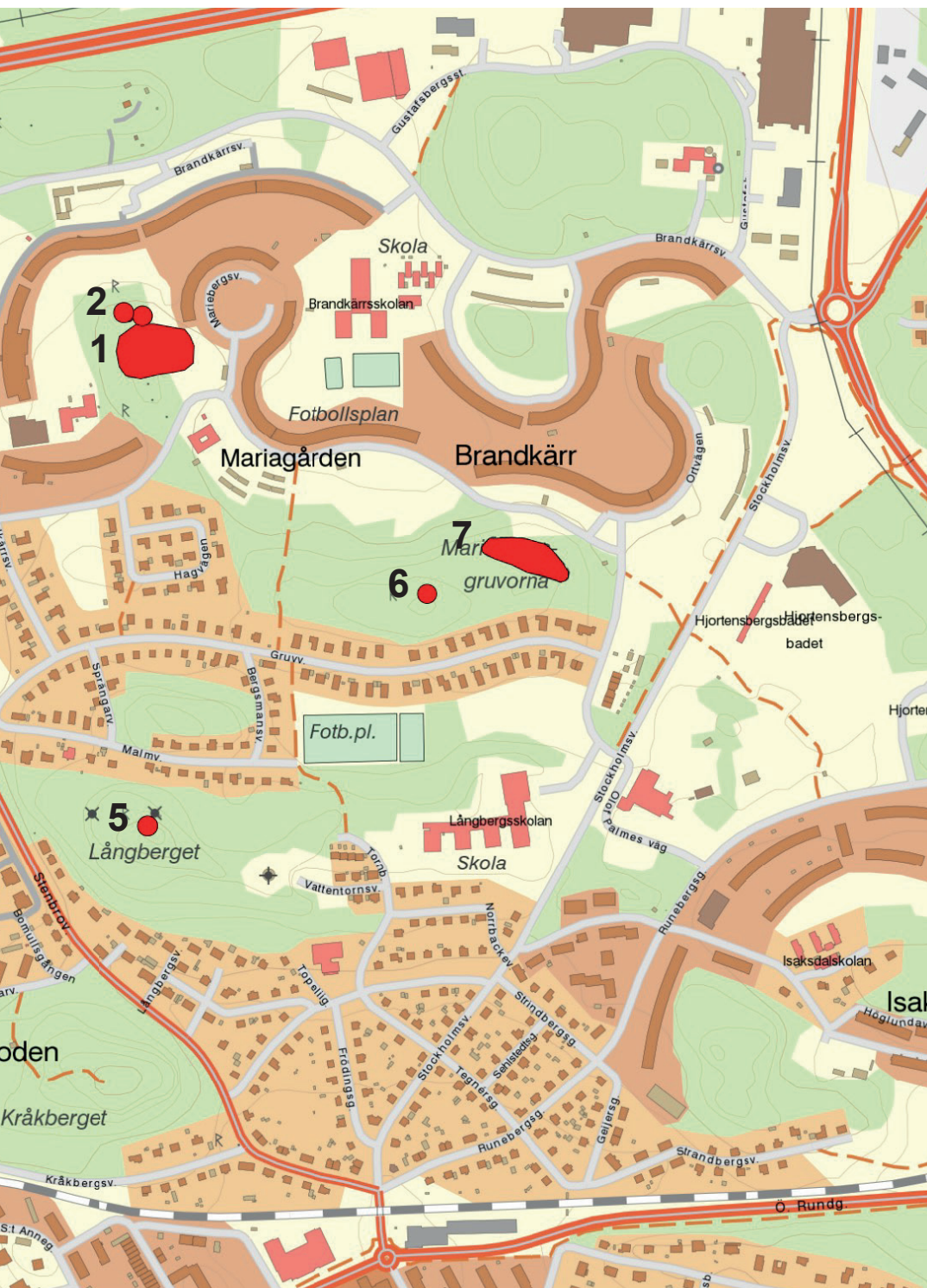
Brandkärr – Hållet

—

CIRKA 3,5 KM

Plats 1–7, områden med fornlämningar

PLATS 1

Brandkärr

Mitt i bostadsområdet Brandkärr finns en kulle där en bondgård, som hette Brandakaer, har legat. Gården är känd sedan medeltiden genom gamla uppteckningar och finns markerad på kartor från 1600-talet till början av 1800-talet. Omkring år 1900 verkar gården ha upphört.

Ätminstone sedan bronsåldern (nästan 4 000 år sedan) har bönderna i Sverige använt årder för att luckra upp jorden inför sådd. Under vikingatiden började bönderna använda plog, men plogen spred sig långsamt i landet. Först mot slutet av 1800-talet blev plogen ett vanligt redskap i det svenska jordbruket.

Historisk karta från år 1670. Brandkärr syns uppe i mitten, intill ett skogsområde.

BILD: LANTMÄTERIVERKET

Bonde från Egypten omkring 1200 f.Kr.

BILD: ALAMY STOCK PHOTO

Hällristning med bonde från bronsåldern, omkring 2 000 år f.Kr.

BILD: VÄRLDENS BILDER

PLATS 2

Järnåldersgravar

I Nyköpings kommun finns det ungefär 4 500 kända gravar och gravfält, bevarade från järnåldern. På samma kulle som Brandkärrs gård har legat finns några järnåldersgravar lite dolda under gräs och ris. Gravarna är ungefär 1 000 år gamla, det vill säga från den tid vi kallar vikingatiden. Förmodligen har gravarna ingått i ett större gravfält som blivit förstört genom att gården byggdes på platsen.

Så här kan järnåldersgravar se ut när arkeologer försiktigt grävt bort allt gräs och all jord som med tiden vuxit över dem.

FOTO: JONAS WIKBORG, SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA UPSALIENSIS

En av gravarna på Brandkärrs bytomt.

Fragment av en vikingatida kam tillverkad i ben eller horn.

FOTO: CAMILLA EKBLOM, STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD

Under järnåldern var det vanligast att man brände sina döda. Mot slutet av vikingatiden, som är den sista delen av järnåldern, började de döda begravas obrända, i kistor. Denna förändring beror antagligen på att människorna började överge asatron och istället bli kristna.

Under hela järnåldern fick de döda med sig olika gåvor i gravarna. Det kunde vara mat i en lerkruka, kött eller fisk, men också personliga saker som en kam, en pincett eller en rakkniv, en halsring, pärlor eller andra smycken.

Vanliga fynd i vikingatida mansgravar är halsringar av järn med hängen av torshammare, medan kvinnorna fick med sig glaspärlor i olika färger. Pärlorna var ofta importerade från Mellanöstern.

Vikingatiden är känd för sina vikingafärder. Det viktigaste syftet med färderna var att handla med varor. Men vikingarna är också kända för att de plundrade byar och kloster. De reste både västerut till England och österut till Miklagård (tidigare Konstantinopel, dagens Istanbul i Turkiet). De hade med sig pälsverk, honung och slavar som de bytte mot silver och glaspärlor.

Torshammarring från vikingatiden.

FOTO: HISTORISKA MUSEET

En silverskatt från vikingatiden.

FOTO: GABRIEL HILDEBRAND, KUNGLIGA MYNTKABINETTET

Vikingatida pärlor från Birka.

FOTO: STATENS HISTORISKA MUSEER

PLATS 3

Gustav Adolfgruvan

Helt nära staden Nyköping har det funnits många gamla gruvor i bergen. I Hållet, nära lasarettet, finns ett sju meter djupt gruvhål. Gruvan kallas Gustaf Adolfgruvan. Det har legat många fler gruvhål i närheten, men de har fyllts igen. I gruvorna har människor brutit både järn, bly och silver, åtminstone sedan 1500-talet.

I äldre tider bröt man berget genom tillmakning. Det betyder att man eldade på berget eller i gruvhålet. När stenen svalnade blev den skör och sprack. Man kunde då komma åt den värdefulla malmen.

Gustav Adolfgruvan.

Geologiska kartbladet Nyköping från 1867.

© SVERIGES GEOLOGISKA UNDERSÖKNING

PLATS 4

Stenåldern

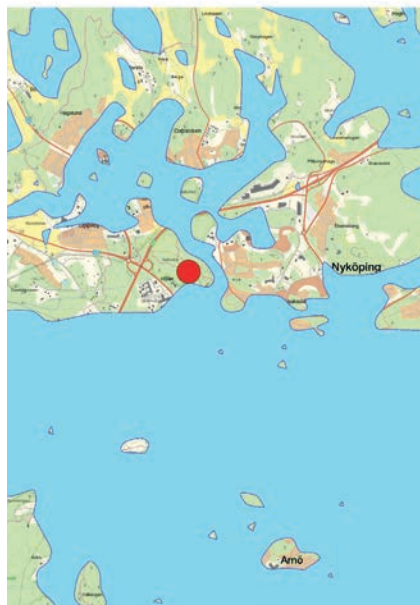
För ungefär 5 000 år sedan levde en fiskebefolkning på den sandiga sydslutningen ovanför lasarettet. Havet stod då ungefär 25 meter högre än idag i Nyköpingstrakten. Arkeologerna kallar denna folkgrupp för groppkeramiker, eftersom de stora lerkrukor folket tillverkade var dekorerade med gropar.

Mest använde groppkeramikerna strandboplatserna under våren, och återkom dit år efter år för att fiska och jaga säl. Arkeologer har hittat mängder med matrester och krukskärvor som stenålders-människorna lämnade efter sig.

Keramikskärva från Sittestaboplatsen.

FOTO: HANNA LARSSON, UV-MITT/ARKEOLOGERNA

Havsnivån för 5 000 år sedan.

En groppkeramisk kruka.

REKONSTRUKTIONSTECKNING: BRITTA KIHLESTEDT

PLATS 5 & 6

Gravar på berg

Med fin utsikt byggdes en enkel liten grav, en stensättning, direkt på berghällen på Långberget någon gång för ungefär 2 500 år sedan. Det finns inte mycket kvar av stensättningen men den har nog aldrig varit så mycket större. Under en tall på toppen av berget vid pulkabacken ("Sankt Moritz") finns en liknande, liten stensättning. Denna typ av små stensättningar är en ganska vanlig sorts forntida begravning i de svenska kustlandskapen. Ofta ligger de uppe på toppen av ett berg. Kanske har de förutom att vara gravar också fungerat som markeringar för gränser mellan olika områden där man bodde?

En annan typ av grav som människorna byggde på bergskrön är bronsålderns stora gravrösen. Dessa byggdes för ungefär 3 500 år sedan.

Övertorvad stensättning på Långberget.

Gravröse i skogen norr om Ekenberg, Nyköping.

Så här kan den enkla typ av grav som finns på Långberget se ut om arkeologer rensar bort gräs och jord.

FOTO: ARKEOLOGIKONSULT

PLATS 7

Mariebergsgruvorna

I berget söder om bostadsområdet Brandkärr finns det några djupa, vattenfyllda hål. Hålen är rester efter de gamla Mariebergsgruvorna där man har brutit järnmalm från 1600-talet fram till 1920-talet.

I det tunga arbetet vid gruvan fick hela familjen delta. Arbetstiden kunde vara 11–12 timmar varje dag. Männen arbetade mest nere i gruvgångarna med att bryta berget och forsla upp stenen till marken. Sedan var det ofta kvinnorna som fick sortera de tunga stenarna i olika högar. I området kring Mariebergsgruvorna finns flera stora varphögar med "bortkastad" sten kvar.

Även barnen fick hjälpa till. Till exempel kunde en pojke få börja med att bära kol som kolpojke, redan i tolvårsåldern.

Nere i gruvgångarna kunde berget ofta behöva stöttas av grova stockar för att inte falla in.

FOTO: LOTTA LUND

Idag finns det stadiga staket runt gruvhålen vid Mariebergsgruvorna.

Funderingar

1. Hur kan vardagslivet ha sett ut för 500 år sedan och för 100 år sedan på Brandkärr och andra gårdar runt Nyköping?
2. Varför valde allt fler människor från och med medeltiden att bo i staden hellre än att leva av vad jorden kunde ge?
3. Vad betyder det att man lägger gåvor i graven hos den döde?
4. Varför är en del begravda med rika gravgåvor medan andra gravar helt saknar gravgåvor?
5. Vad betyder det att arkeologerna finner mynt från bland annat det Bysantinska riket och det Islamska kalifatet i vikingatida gravar?
6. Varför valde allt fler människor under stenåldern att leva av vad jorden kunde ge istället för att leva som nomader, av insamling, fiske och jakt?
7. Hur blir det om man delar upp arbetsuppgifter i manligt och kvinnligt, och hur blir det om man inte gör det?

Var finns det fornlämningar?

Med hjälp av Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök kan du få information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige, både på land och i vatten. Fornsök uppdateras dagligen med ny information, **www.fornsok.se**

Ordlista

Asatro	En slags religion eller kult med flera olika gudar
Boplatz	En plats där människor har bott eller bor
Bronsålder	Tiden från 1800 till 500 före Kristus
Bytomt	En plats där det tidigare har legat en by som inte längre finns kvar
Fornlämning	Spår av människors aktiviteter förr i tiden
Gravfält	En samling gravar
Gruva	En arbetsplats för brytning av olika malm, ofta i form av djupa hål i berget
Hällristning	Bilder eller symboler som huggits in i berghällar
Hög	En jordhög som täcker en begravning
Järnålder	Tiden från 500 före Kristus till 1050 efter Kristus
Keramik	Krukor av bränd lera
Keramikskärvor	Små bitar av keramik
Malm	Berg som innehåller metall och som är lönsamt att bryta
Nomad	En person som flyttar och inte odlar
Plog	Redskap för att skära och vända jorden
Röse	En begravning som täcks av en stor hög med stenar
Stensättning	En begravning som täcks av en flack samling stenar
Stenålder	Tiden fram till 1800 före Kristus
Strandboplatz	En plats där människor har bott eller bor vid en strand
Torshammare	Hednisk symbol för asaguden Tor
Viking	Person som levde mellan 800 och 1050 efter Kristus
Vikingatiden	Tiden från 800 till 1050 efter Kristus, sista delen av järnåldern
Årder	Redskap för att göra fåror i jorden, för att skära i jorden

Alla fornlämningar i Sverige är skyddade genom kulturmiljölagen.

Det betyder att det är förbjudet att förstöra en fornlämning genom att till exempel gräva i den. Anledningen till att fornlämningar skyddas är att alla ska kunna få tillgång till den historia som varje fornlämning berättar om, nu och i framtiden.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

För samtliga kartor gäller (där ej annat anges):

© Länsstyrelsen i Södermanlands län, primär information

© Lantmäteriet – GSD Fastighetskartan, grundkarta

Foto: Länsstyrelsen (där ej annat anges)

Form & produktion: kream.se

2017